

# Szkoły personalizmu amerykańskiego: bostońskiej i kalifornijskiej



Mgr Radosław Edward Skakuj – DOKTORANT KUL

Magister pedagogiki (WZNoS KUL Jana Pawła II w Stalowej Woli); od 1 października 2011 roku studia doktoranckie na kierunku: pedagogika (WNS KUL Jana Pawła II w Lublinie); zainteresowania: historia szkolnictwa i oświaty, psychopedagogika specjalna, pedagogika opiekuńczo – wychowawcza, pedagogika szkolna, filozofia wychowania, pedagogika personalistyczna, psychologia zdolności.

## WSTĘP

Publikacja ta jest tekstem zawierającym treści związane z filozofią, która jest kolebką wszystkich innych nauk, zarówno określanych dzisiaj mianem humanistycznych i społecznych, jak i ścisłych, przyrodniczych. Jest ona merytorycznie, ściśle powiązana z pedagogiką, jako że jej szczegółowy zakres rozważań, dotyczący filozofii personalistycznej (personalizmu amerykańskiego), jest treściowo ściśle powiązany z problematyką dotyczącą pedagogiki personalistycznej. Tak więc pedagogika personalistyczna czerpie z rozważań filozofii personalistycznej, w niej poszukuje źródeł tworzenia celów, zasad, metod dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych, dlatego przedstawione treści filozoficzne są integralną częścią podjętej w artykule problematyki, związanej z pedagogiką. W artykule, została przedstawiona analiza porównawcza dwóch szkół personalizmu amerykańskiego: szkoły bostońskiej i kalifornijskiej. Treści prezentowane w artykule, stanowią syntezę zagadnień filozoficznych i pedagogicznych, są więc bezpośrednio związane z filozofią wychowania. Autor artykułu, starał się w sposób przy-

stępny i całościowy, przedstawić założenia filozoficzne personalizmu amerykańskiego i jego dwóch szkół: bostońskiej i kalifornijskiej. W poszczególnych częściach tekstu, autor dokonał analizy zaprezentowanych założeń filozoficznych z punktu widzenia nauk społecznych, przede wszystkim pedagogicznych, uwzględniając tworzenie celów dydaktyczno-wychowawczych, zasad pedagogicznych, wytyczanie wzorców wychowawczych i ideałów pedagogicznych.

## 1. PODSTAWY PERSONALIZMU AMERYKAŃSKIEGO

Termin *personalizm amerykański*, po raz pierwszy został użyty przez W. Whitmana, w artykule poświęconym personalizmowi, zatytułowanym *Personalism*, wydanym w miesięczniku „The Galaxy” w maju 1868 roku<sup>1</sup>. Pisząc o personalizmie amerykańskim, należy jednoznacznie wskazać na jego trzy podstawowe i konstytutywne cechy, które zarazem są najważniejszymi elementami odróżniającymi go od innych odmian personalizmu: najbardziej znanego francuskiego, jak również polskiego i niemieckiego. Do tych cech, według Czesława S. Bartnika<sup>2</sup>, zaliczamy:

<sup>1</sup> Zob. A. Jastrzębski, *Pierwszy personalista amerykański Personalizm Borden'a Parker'a Bowne'a*, Lublin 2008, s. 12.

<sup>2</sup> Zob. Cz.S. Bartnik, *Personalizm*, Lublin 1995, s. 125.

1. Idealizm;
2. Pragmatyzm;
3. Związek z ideami amerykańskiej demokracji.

Personalizm amerykański na pierwszy rzut oka, jest personalizmem bardziej zlaicyzowanym w odniesieniu do personalizmu polskiego, jednak nigdy nie wyrzekł się najważniejszych korzeni, którym jest poszukiwanie źródła wszelkiego stworzenia i kreacji w Osobie Niestworzonej, którym jest Bóg, Absolut. Widoczne jest również silne przywiązanie personalizmu amerykańskiego, w szczególności uprawianego przez osobę B.P. Bowne'a, do religii chrześcijańskiej, o czym świadczą wypowiedziane przez niego słowa, zamieszczone w artykule E.S. Brightman'a, poświęconego filozofii personalistycznej B.P. Bowne'a: „Znalazłem takiego Boga, który objawił się w Osobie Jezusa Chrystusa, w Jego charakterze, w Jego życiu pełnym dobrych uczynków i w Jego nauce. Cieszy mnie to i wierzę, że ten Bóg, który objawił się w Jezusie Chrystusie, otrzyma pokłon od wszystkich narodów. W Jego życiu narody odnajdą swoje życie i będzie ono w obfitości”<sup>3</sup>. B.P. Bowne, za źródło swojej filozofii uważa zatem wiarę chrześcijańską która głosi, że najwyższym źródłem stworzenia jest Bóg, Absolut, który konstytuuje życie człowieka, wyznaczając mu drogi egzystencji, zgodnej z uniwersalnymi wartościami. Na fakt, że filozofia B.P. Bowne'a opierała się na wierze chrześcijańskiej, wskazują również jego słowa: „z naszego punktu widzenia, racja dla jednolitości rzeczy (the uniformity of things), czy też postępu rzeczy (the progress of things) czy też w końcu pojawiania się albo zanikania rzeczy musi być ugruntowa-

na ostatecznie w woli i planie Bożym (the will and plan of God)”<sup>4</sup>. Pisząc o personalizmie amerykańskim, należy również na wstępie zaznaczyć jego podstawowe słabe strony, do których zaliczyć można: skrajny idealizm, subiektywizm a także konkretyzm<sup>5</sup>. Personalizm amerykański to przede wszystkim dwie szkoły personalistów: szkoła bostońska i kalifornijska, którym będzie poświęcona kolejna część tej publikacji. Ostatni paragraf artykułu, będzie z kolei stanowił swoistą analizę porównawczą dwóch omawianych szkół personalizmu amerykańskiego pod względem nie tylko filozoficznym, ale również pedagogicznym (filozofia wychowania) – z uwzględnieniem konstytuowanej na bazie założeń filozoficznych treści pedagogicznych.

## 2. SZKOŁA KALIFORNIJSKA I BOSTOŃSKA

Pisząc o personalizmie amerykańskim należy dokonać ogólnej charakterystyki dwóch szkół, będących kolebką personalizmu amerykańskiego, a mianowicie szkoły kalifornijskiej i bostońskiej, o czym pisze m.in. Czesław Stanisław Bartnik<sup>6</sup>. Głównym przedstawicielem szkoły kalifornijskiej i jednocześnie jej założycielem był George Holmes Howison, głoszący idee tzw. idealizmu osobowego. Szkoła kalifornijska rozwijała się na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley. Drugą szkołą skupiającą amerykańskich personalistów była szkoła bostońska, a jej głównym reprezentantem został Borden Parker Bowne, ideowo związany z niemieckim przedstawicielem filozofii personalistycznej: Rudolfem Hermanem Lotzem i Georgem Berkeleym i to właśnie szkoła bostońska uzyskała miano pierwszej kolebki perso-

<sup>3</sup> E.S. Brightman, *Personalism and the Influence of Bowne*, "The Personalist" 8, 1927, 15-16, s. 261.

<sup>4</sup> B.P. Bowne, *Personalizm*, Przel. B. Gacka, J. Kłos, Lublin 1994, s. 135.

<sup>5</sup> Zob. Cz.S. Bartnik, *Szkice do systemu personalizmu*, Lublin 2006, s. 98-99.

<sup>6</sup> Zob. Cz.S. Bartnik, *Personalizm*, Lublin 1995, s. 125-126.

nalizmu amerykańskiego. Kolejnymi pokoleniami personalistów amerykańskich byli kolejno: Edgar Sheffield Brightman, Ralph Tyler Flewelling, Albert Cornelius Knudson, Peter Anthony Bertocci i inni.

W kolejnych latach istnienia i działania dwóch szkół o orientacji personalistycznej, ich przedstawiciele podjęli się próby ich połączenia. Za głównych personalistów amerykańskich, zmierzających do połączenia szkół bostońskiej i kalifornijskiej, należy uznać takich filozofów jak Carol Sue Robb, Paul Deats, Georgie Muelder, P.E. Johnson, W. Long i in.

W dalszej części publikacji, autor postara się dokonać syntezy głównych założeń myśli filozoficznej trzech najwybitniejszych przedstawicieli personalizmu amerykańskiego, będących głównymi postaciami filozofii personalistycznej, uprawianej na gruncie szkoły bostońskiej (Borden Parker Bowne) i kalifornijskiej (Ralph Tyler Flewelling, George Holmes Howison).

### 3. SZKOŁA BOSTOŃSKA PERSONALIZMU AMERYKAŃSKIEGO: BORDEN PARKER BOWNE

Za głównego przedstawiciela bostońskiej szkoły personalizmu amerykańskiego uważa się jej założyciela, Borden'a Parker'a Bowne'a<sup>7</sup>. Źródeł filozofii Bowne'a należy poszukiwać w trzech filarach, którymi były: idealistyczny akosmizm, reprezentowany przez biskupa George'a Berkeleya, neokantyzm, którego źródła należy poszukiwać w filozofii

stworzonej przez Emanuela Kanta oraz założeniach filozoficznych, której twórcą i głównym propagatorem był niemiecki idealista: Rudolf Hermann Lotze<sup>8</sup>. Filozofia Berkeley'a głosi, że cały świat i otaczająca rzeczywistość, świat empiryczny, jest konstytuowany poprzez osobę, Kant z kolei uważa, że przestrzeń i czas to nic innego, jak elementy naszych zmysłów i spostrzeżeń, Lotze natomiast postulował, że głównym celem i nadrzędną zasadą świata jest duch osobowy. Prezentowane powyżej założenia trzech myślicieli i filozofów, miały fundamentalne znaczenie dla filozofii personalistycznej kreowanej przez osobę Borden'a Parker'a Bowne'a<sup>9</sup>. Źródła filozofii B.P. Bowne'a należy poszukiwać w idealizmie europejskim, reprezentowanym przez takich myślicieli jak: G.H. Howison, J. Le Monte (idealizm ewolucyjny), J.E. Creighton (idealizm obiektywny), G.S. Morris (idealizm dynamiczny) i W.E. Hocking (idealizm absolutny)<sup>10</sup>. Konkludując, należy jednoznacznie wskazać, że jednym z najważniejszych źródeł personalizmu B.P. Bowne'a był więc przede wszystkim idealizm niemiecki<sup>11</sup>. B.P. Bowne był również twórcą też podobnych do poglądów Hermanna Urlicia<sup>12</sup> i James'a<sup>13</sup>. Korzeni personalizmu Bowne'a należy poszukiwać również w augustyńsko-kartezjańskiej afirmacji jaźni oraz w filozofii Leibniza<sup>14</sup>. B.P. Bowne uważał siebie za teistycznego idealistę, personalistę, transcendentalnego empirystę, idealistycznego idealistę oraz realistycznego idealistę<sup>15</sup>.

<sup>7</sup> Zob. B.P. Bowne, *Personalizm*, Przeł. B. Gacka, J. Kłos, Lublin 1994.

<sup>8</sup> Zob. Cz.S. Bartnik, *Szkice do systemu personalizmu*, Lublin 2006, s. 95.

<sup>9</sup> Zob. *Tamże*, s. 95.

<sup>10</sup> Zob. A. Jastrzębski, *Pierwszy personalista amerykański Personalizm Bordena Parkera Bowne'a*, Lublin 2008, s. 39-40.

<sup>11</sup> Zob. T.O. Buford, *Klasyczny Personalizm Amerykański*, [w:] „Personalizm” 3 (2002), s. 36.

<sup>12</sup> Zob. A. Jastrzębski, *Pierwszy...*, s. 50-51.

<sup>13</sup> Zob. *Tamże*, s. 52-53.

<sup>14</sup> Zob. *Tamże*, s. 59.

<sup>15</sup> Zob. K.M. Bowne, *An Intimate Portrait of Bowne*, [w:] „The Personalist” 2 (1921), s. 10.

Pisząc o ewolucji poglądów B.P. Bowne'a należy zaznaczyć, że jego filozofia ewoluowała od sensualizmu poprzez obiektywny idealizm, transcendentalny empiryzm, stanowisko kantowsko-berkeleyowskie po personalizm<sup>16</sup>. Według A. Jastrzębskiego: „Bowne'owi udało się połączyć dwie charakterystyczne tendencje myślowe Ameryki tamtych czasów: idealizm rozumiany jako zainteresowanie tym, co duchowe oraz pragmatyzm wymagający odniesienia do konkretnego bytu, życia, subiektywnych przekonań oraz do osobistej i społecznej doskonałości”<sup>17</sup>. Źródeł filozofii personalistycznej Bowne'a należy poszukiwać również w zaangażowaniu na rzecz praw człowieka, praktykowaniu metodyzmu oraz negowaniu ewolucjonistycznego, naturalistycznego i materialistycznego pojmowania osoby człowieka<sup>18</sup>. W filozofii Bowne'a dostrzega się również pewne elementy pragmatyzmu, charakterystycznego dla amerykańskiego sposobu i stylu myślenia<sup>19</sup>. Borden Parker Bowne jest propagatorem tzw. personalizmu indywidualnego, którego konstytuują następujące tezy wyjściowe:

- a) Najwyższą wartością stworzoną przez Absolut (Osoba Niestworzona) jest osoba człowieka (osoba stworzona), która posiada atrybuty wolności i odpowiedzialności;
- b) Tylko personalna koncepcja Osoby Boga jest źródłem wyjaśnienia istnienia osoby stworzonej, którą jest człowiek;
- c) Osoba człowieka powinna być rozumiana jako określona rzeczywistość, która poprzez szukanie własnego dopełnienia w innych osobach oraz rzeczach mate-

rialnych, przechodzi dynamiczny proces własnego rozwoju;

- d) Rzeczywistość opiera się na istnieniu innych osób, oddzielnych podmiotów, które żyją we wspólnocie, wspólnym świecie; świecie, który w gruncie rzeczy jest mechanizmem niezależnym od skończonej świadomości;
- e) Otaczająca rzeczywistość to nic innego, jak zbiór idei zawierających się strukturalnie w tzw. Intelcie Kosmicznym (używając charakterystycznej dla B.P. Bowne'a nomenklatury filozoficznej)<sup>20</sup>.

Pisząc w dalszym ciągu o personalizmie amerykańskim kreowanym przez postać Borden'a Parker'a Bowne'a, należy dokonać krótkiej charakterystyki podstawowych elementów jego filozofii, do których zaliczyć należy: naturę rzeczy, realność i atrybuty osoby, charakter osoby stworzonej i Osoby Niestworzonej. Borden Parker Bowne pisząc o realności osoby stwierdza, że fenomen osoby człowieka polega na tym, że jest on faktem samooczywistym i pierwotnym oraz niepowtarzalnym, a sama jego egzystencja osobowa to wyznacznik, który, z filozoficznego punktu widzenia, tłumaczy całą otaczającą rzeczywistość przy jednoznacznym stwierdzeniu, że osoba jest oczywistym źródłem własnych, osobowych działań. Naturę bytu charakteryzują następujące elementy: idealność, twórczość, wolność, wspólnotowość oraz moralność<sup>21</sup>.

Kolejną ważną z punktu widzenia fundamentalnych podstaw personalizmu amerykańskiego szkoły bostońskiej tezę, głoszoną przez osobę B.P. Bowne'a, jest kwestia natury rzeczy. Twórca personalizmu amerykańskie-

<sup>16</sup> Zob. A. Jastrzębski, *Pierwszy personalista...*, s. 56-60.

<sup>17</sup> *Tamże*, s. 52.

<sup>18</sup> Zob. *Tamże*, s. 19-25.

<sup>19</sup> Zob. *Tamże*, s. 51-53.

<sup>20</sup> Zob. Cz.S. Bartnik, *Personalizm*, Lublin 1995, s. 126-127.

<sup>21</sup> Zob. *Tamże*, s. 128.

go uważa, że jeżeli przyjmiemy jednoznacznie, iż wyznacznikiem istnienia jest działanie (wypadkową 'być' jest 'działać'), przyjmujemy zatem również, że byt to w gruncie rzeczy nic innego jak działanie. Osoba, zgodnie z założeniami personalistów, to pewna osobowość, jaźń, tożsamość, a sama rzeczywistość ma również charakter osobowy. Osoba jest stwórcą samej siebie, kreatorem własnej tożsamości, osobowości, oryginalności, a wspomniany akt 'autokreacji' osoby, jest możliwy na drodze aktywnej świadomości samej osoby, wewnętrznego przeżywania w sposób świadomy własnych doświadczeń, doświadczeń osobowości, o czym głosi, popularyzowany przez osobę B.P. Bowne'a: empiryzm transcendentálny. Personalizm amerykański skupiony wokół szkoły bostońskiej zaznacza, że na otaczającą rzeczywistość rozumianą w sposób szeroki, składa się wielość odrębnych osób, które stanowią zwartą całość. Na drodze poszukiwania pewnych analogii, nasuwa się spostrzeżenie głoszące, że poprzez tą rzeczywistość manifestuje się jakby Osoba Boga, Najwyższego Absolutu, Nieskończonej Absolutnej Osoby. Dowodem na istnienie Boga, według B.P. Bowne'a, jest teza o racjonalności otaczającego nas świata, jego wewnętrznej harmonii, ładu i porządku, determinowanego przez Osobę Stwórcy, świata, cechującego się wewnętrznym uporządkowaniem, którego elementem konstytuującym jest jego celowość, harmonia, a co za tym idzie, świat, który w swych fundamentalnych podstawach opiera się na wartościach uniwersalnych, prawdzie, dobru, pięknie<sup>22</sup>.

Pisząc o filozofii B.P. Bowne'a, należy skupić się również na jego kolejnym założeniu,

którym są atrybuty osoby<sup>23</sup>: osoby, która będąc strukturą własnego suwerennego „ja” posiada cechy: świadomość, samoświadomość i duchowość<sup>24</sup>. Do najważniejszych wyznaczników; atrybutów osoby, zgodnie z założeniami personalizmu amerykańskiego i jego bostońskiej odmiany zaliczamy:

- a) świadomość własnego ja (samoświadomość), ja, które charakteryzuje się świadomością ma charakter duchowy, jest zdolne do samoświadomej refleksji;
- b) inteligencja, na drodze której podmiot jest wewnątrznie predysponowany do zbadania, poznania, zgłębienia świata zewnętrznego – otaczającej go rzeczywistości, jak i wewnętrznego – samoświadomości, poznanie samego siebie. Podmiot, którym jest Osoba Człowieka, kreuje własną osobowość, własną tożsamość na drodze poznania siebie i otaczającej rzeczywistości (na drodze idealizmu personalistycznego);
- c) wolność, wyrażająca się najgłębiej w dynamice dążenia podmiotu, realizacji pragnień, autonomicznej i suwerennej decyzji; wyróżniamy wolność wewnętrzną i zewnętrzną. Według B.P. Bowne'a: „przez wolność w naszym ludzkim życiu, rozumiemy zdolność kierowania sobą, tworzenia planów, wyznaczania celów, ideałów oraz pracy na rzecz ich realizacji”<sup>25</sup>. Wolność człowieka to jego ważny atrybut, ograniczony tylko prawami Absolutu<sup>26</sup>;
- d) twórczość, atrybut osoby, który jest wypadkową zarówno jej inteligencji, jak i wolności. Najważniejszym zadaniem osoby twórczej jest życie zgodne z nadrzędnym celem egzystencji ludzkiej, za który przyjmujemy realizację uniwersal-

<sup>22</sup> Zob. *Tamże*, s. 127.

<sup>23</sup> Zob. *Tamże*, s. 128-129.

<sup>24</sup> Zob. *Tamże*, s. 128.

<sup>25</sup> B.P. Bowne, *Personalizm*, Przeł. B. Gacka, J. Kłos, Lublin 1994, s. 128.

<sup>26</sup> Zob. A. Jastrzębski, *Pierwszy personalista amerykański...*, s. 155-162.

nych i obiektywnie przyjętych wartości moralnych, a co za tym idzie, dążenie do moralnej doskonałości, moralnego piękna, determinującego wszechstronny, harmonijny i holistyczny rozwój osobowości człowieka, wszystkich jej sfer: fizycznej, psychicznej, społecznej i oczywiście duchowej. Ważna jest zatem wewnętrzna moralność, której dopełnienia poszukiwać należy w zewnętrznej twórczości podmiotu, na co wskazuje pragmatyzm<sup>27</sup>.

Ważnym elementem według B.P. Bowne'a jest również rozróżnienie, dokonywane pomiędzy osobą stworzoną a Osobą Niestworzoną. Osoba stworzona to osoba człowieka, miano Osoby Niestworzonej przysługuje tylko Absolutowi, Bogu. Osoba człowieka nie tłumaczy własnej genezy, jej istnienie wymaga dzieła kreacji ze strony Boga, Osoby Niestworzonej, ponieważ tylko akt stworzenia dokonany przez Absolut może konstituować osobę stworzoną. Podmiot, którym jest człowiek, stale i permanentnie interpretuje otaczającą go rzeczywistość, czego dokonuje na drodze nierozdzielnej współpracy z Absolutem, Osobą Niestworzoną. Bóg, będący źródłem osoby stworzonej, jest swoistym dopełnieniem człowieczego doświadczenia, poznania, empirii, związanej z moralnością, życiem w społeczeństwie, obcowaniem z kulturą i byciem twórczym<sup>28</sup>. Osobowy Bóg jest zdaniem Bowne'a podstawą jego personalizmu<sup>29</sup>, a także przeciwagą dla naturalizmu i materializmu, będąc źródłem jednolitych, uniwersalnych praw, wzorcem do naśladowania<sup>30</sup>.

Dla filozofii B.P. Bowne'a ważną rolę odgrywała osobowość człowieka. Według B.P. Bowne'a: „osobowość i cielesność [bowlkiem] to idee niewspółmierne. Istotną treścią osobowości jest podmiotowe „ja” (selfhood), samoświadomość, samokontrola oraz władza poznawcza”<sup>31</sup>. Inny cytat B.P. Bowne'a: „osobowość zaś stanowi rzeczywistość i jedyną zasadę filozofii (principle of philosophy), która umożliwia nam podejmowanie jakichkolwiek racjonalnych kroków. Nie jesteśmy abstrakcyjnymi intelektualami ani też abstrakcyjnymi wolami, lecz żyjącymi osobami (living persons). Osobami, które poznają, czują i mają różne zainteresowanie, które w świetle poznania oraz pod wpływem własnych przemyśleń, próbują odnaleźć swoją drogę. Osobami, które uczestniczą także w pełnym porządku doświadczenia, usiłują go zrozumieć oraz tak sobą kierować, żeby rozszerzać oraz wzbogacać to doświadczenie, a w ten sposób budować jeszcze rozleglejsze, głębsze i pełniejsze życie osobowe”<sup>32</sup>, również wskazuje na personalistyczną orientację Bowne'a, głoszącą prymat ludzkiej, indywidualizowanej osobowości.

Zgodnie z filozofią Borden'a Parker'a Bowne'a, podstawą wiedzy jest osobowe doświadczenie, empiria. Osoba z kolei to najwyższa wartość, byt stworzony, wolny, rozumny i odpowiedzialny. Gwarantem porządku moralnego i społecznego jest interakcja zachodząca pomiędzy Bogiem i osobami stworzonymi, a także pomiędzy samymi osobami stworzonymi, których, brak samowystarczalności, wskazuje na istnienie Boga, Osoby Niestworzonej. Sama

<sup>27</sup> Zob. Cz.S. Bartnik, *Personalizm*, Lublin 1995, s. 128-129.

<sup>28</sup> Zob. *Tamże*, s. 129-130.

<sup>29</sup> Zob. A. Jastrzębski, *Pierwszy personalista...*, s. 110-111.

<sup>30</sup> Zob. *Tamże*, s. 168.

<sup>31</sup> B.P. Bowne, *Personalizm*, Przeł. B. Gacka, J. Klos, Lublin 1994, s. 166.

<sup>32</sup> *Tamże*, s. 164-165.

interakcja, dokonująca się pomiędzy osobami stworzonymi a Bogiem (Osoba sprawiedliwa i nieskończenie dobra) realizuje się poprzez religię, będącą gwarantem życia wiecznego. Według Bowne'a, poznanie rzeczywistości jest możliwe tylko na drodze uczestnictwa w nim całej osoby, a rzeczywistość, świat, to dany przez Boga system znaków, natura z kolei podlega ewolucjonizmowi, podobnie jak rozwój idei w Umyśle Uniwersalnym<sup>33</sup>. Interesujące znaczenie ma również, mająca istotny związek z holistycznym ujmowaniem osoby człowieka, koncepcja dotycząca interakcji, zachodzących pomiędzy ciałem a duszą Osoby ludzkiej, która jest nieśmiertelna (interakcja polegająca na wzajemnym dopełnianiu się)<sup>34</sup>, a także pomiędzy umysłem a ciałem. Według A. Jastrzębskiego: „Relacje między umysłem a ciałem mogą być opisywane tylko w kategoriach współwystępowania, ponieważ stanom fizycznym towarzyszą stany umysłowe i odwrotnie”<sup>35</sup>.

B.P. Bowne krytykuje systemy niepersonalistyczne, do których zaliczamy: naturalizm, abstrakcjonizm, panteizm, racjonalizm, uważając je za absurdalne. Według niego, tylko personalizm we właściwy sposób ukazuje świat osobowy i nieosobowy, a samej osobie nadaje miano swojego klucza, źródła metodologii, epistemologii, a także gnozeologii i hermeneutyki (dokładna analiza wspomnianych pojęć przekracza ramy tego artykułu)<sup>36</sup>.

Pisząc o specyfice personalizmu B.P. Bowne'a należy zaznaczyć za A. Jastrzęb-

skim, że za metodę badań wybiera on zdroworozsądkowe przekonania, weryfikującą rolę doświadczenia człowieka, poszukiwanie niekwestionowanej, ostatecznej podstawy otaczającego świata (którą jest Absolut), przyjęcie nieomyślności władz poznawczych podmiotu (człowieka) oraz zasadę demaskowania sprzeczności<sup>37</sup>. B.P. Bowne operował również oryginalnym dla siebie, polemicznym i sugestywno – racjonalnym językiem, na gruncie filozoficznych analiz dotyczących otaczającej rzeczywistości, człowieka i samego Boga<sup>38</sup>.

Filozofia B.P. Bowne'a uwzględniała elementy epistemologii personalistycznej, rozważając na tematy osobowego wymiaru prawdy, procesu poznawczego, kryteriów prawdy, przedmiotu i podmiotu poznania, aktywności umysłu człowieka podczas dokonywania procesu poznania, roli zmysłów w poznaniu rzeczywistości, a także analizując kryteria Kanta w procesie poznania, problem poznania innych jednostek oraz skupiając się na problemie sceptycyzmu w filozofii<sup>39</sup>.

Za podstawy metafizyki uprawianej na gruncie filozofii o orientacji personalistycznej, B.P. Bowne uważa rzeczywistość, jako pochodną osoby, przyczynowość, jako działanie osoby, która posiada atrybut wolności. B.P. Bowne nadaje osobie miano jedynej racji tożsamości oraz jedności, a także uznaje ją jako ostateczny klucz niezbędny do poznania otaczającej rzeczywistości. Wiele uwagi filozofia Bowne'a poświęca

<sup>33</sup> Zob. Cz.S. Bartnik, *Szkice do systemu personalizmu*, Lublin 2006, s. 95-96.

<sup>34</sup> Zob. M.A. Krąpiec, *Ja człowiek. Zarys antropologii filozoficznej*, Lublin 1986, s. 135; A. Jastrzębski, *Pierwszy personalista...*, s. 143.

<sup>35</sup> A. Jastrzębski, *Pierwszy personalista...*, s. 149.

<sup>36</sup> Zob. Cz.S. Bartnik, *Szkice do systemu personalizmu*, Lublin 2006, s. 96.

<sup>37</sup> Zob. A. Jastrzębski, *Pierwszy personalista...*, s. 65-71.

<sup>38</sup> Zob. *Tamże*, s. 71-73.

<sup>39</sup> Zob. *Tamże*, s. 73-86.

więc również na analizę przedmiotu metafizyki personalistycznej<sup>40</sup>.

B.P. Bowne rozstrzyga również w swojej pracy naukowej problem opozycji występującej pomiędzy materializmem i spirytualizmem (materia i duch)<sup>41</sup>, a także wyjaśnia problem natury istnienia otaczającego świata<sup>42</sup>. Filozofia personalistyczna Bowne'a, dostrzega ważną rolę religii w personalizmie, uważając ją za spełnienie osoby, badając przedmiot oraz podmiot ludzkich aktów religijnych oraz cechy religii<sup>43</sup>. Widoczna jest również teistyczna podstawa filozofii szkoły bostońskiej, o czym świadczą propagowane przez filozofów, personalistyczne argumenty przemawiające za teizmem, uznanie Absolutu za Osobę Niestworzoną, dostrzegając jego atrybuty, wgłębiając się w rozróżnienie osoby ludzkiej i Osoby Boga, a także nadając Osobie Boga miano fundamentu systemu personalistycznego, swoistego wyjaśnienia genezy rzeczywistości<sup>44</sup>.

Istotna jest również etyka personalistyczna głoszona przez osobę B.P. Bowne'a, która zakładała prymat osoby nad społeczeństwem, uznając życie osobowe jednostki za źródło etyki, a samej osobie przydzielając atrybut otwarcia na dobro innych, podkreślając tezę, iż porządek społeczny jest warunkiem dobra poszczególnych i indywidualnych osób<sup>45</sup>.

<sup>40</sup> Zob. *Tamże*, s. 86-96.

<sup>41</sup> Zob. *Tamże*, s. 99-103.

<sup>42</sup> Zob. *Tamże*, s. 96-99.

<sup>43</sup> Zob. *Tamże*, s. 111-114.

<sup>44</sup> Zob. *Tamże*, s. 103-111.

<sup>45</sup> Zob. *Tamże*, s. 114-120.

<sup>46</sup> Zob. *Tamże*, s. 121-127.

<sup>47</sup> Zob. *Tamże*, s. 127-133.

<sup>48</sup> Zob. *Tamże*, s. 133-139.

<sup>49</sup> Zob. *Tamże*, s. 139-144.

<sup>50</sup> Zob. *Tamże*, s. 145-152.

<sup>51</sup> Zob. *Tamże*, s. 153-155.

<sup>52</sup> Zob. *Tamże*, s. 139.

A. Jastrzębski, pisząc o filozofii B.P. Bowne'a stwierdza, że personalizm szkoły bostońskiej zakłada, że osoba to wzór rozumienia bytu, jedyna substancja<sup>46</sup>. B.P. Bowne uważał naturę za działanie Osoby, przypisując jej cechy myśli oraz woli Absolutu, będącą porządkiem poznawanym przez człowieka, charakteryzującym się harmonią i stałością (czego genezą jest sam Absolut)<sup>47</sup>. Osoba, zdaniem Bowne'a, to podmiot duchowy, transcendentujący świat materialny<sup>48</sup>, a także samoświadomy duch, mający własną jaźń, duszę i cechę niezniszczalności<sup>49</sup>. Osobę, charakteryzuje również określona relacja pomiędzy poszczególnymi sferami osobowości (holistyczne ujmowanie osobowości)<sup>50</sup>. B.P. Bowne rozmyślał również na temat potencjału osoby<sup>51</sup>.

Szkoła bostońska personalizmu amerykańskiego, uwidoczniła więc następujące cechy osoby:

- a) indywidualność – indywidualny charakter osoby człowieka;
- b) samoświadomość;
- c) wolne działanie;
- d) godność osoby<sup>52</sup>.

Szkołę bostońską charakteryzowały dodatkowo następujące cechy konstytutywne: a) badanie i wypuklanie relacji pomiędzy filozofią, filozofią religii oraz samą teologią filozoficzną;



- b) traktowanie rozumu jako swoistego elementu, krytycznie ustosunkowanego do otaczającej rzeczywistości;
- c) akcentowanie wolności osoby;
- d) akcentowanie elementu celowości w etyce;
- e) zainteresowanie sferą etyczną;
- f) badanie problemu zła na świecie, uwypuklenie idei wszechmocy i dobroci Absolutu;
- g) otwarcie filozofii personalistycznej na krytykę<sup>53</sup>.

Życie i dorobek naukowy Borden'a Parker'a Bowne'a, okazał się być bardzo istotnym elementem amerykańskiej filozofii i teologii, która poszukiwała rozwiązania w toczącym się sporze pomiędzy akcentowaniem nauki i wiary<sup>54</sup>.

#### 4. SZKOŁA KALIFORNIJSKA PERSONALIZMU AMERYKAŃSKIEGO: RALPH TYLER FLEWELLING I GEORGE HOLMES HOWISON

W poprzedniej części artykułu, autor publikacji starał się przedstawić najważniejsze założenia filozofii Borden'a Parker'a Bowne'a, będącego założycielem pierwszej kolebki personalizmu amerykańskiego, uprawianego na gruncie szkoły bostońskiej na Uniwersytecie Bostońskim. W tym podrozdziale, zostanie przedstawiona filozofia innego, znaczącego personalisty amerykańskiego, którą jest Ralph Tyler Flewelling oraz filozofia jego poprzednika: George'a Holmes Howison'a, których działalność naukowa o personalistycznej orientacji, wiąże się bezpośrednio ze szkołą kalifornijską Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley.

<sup>53</sup> Zob. P.Jr. Deats, *Introduction to Boston Personalism*, [w:] P. Deats, C. Robb. (red.), *The Boston Personalist Tradition in Philosophy, Social Ethics, and Theology*, Macon, Georgia 1986, s. 8-12; A. Jastrzębski, *Pierwszy personalista amerykański...*, s. 166.

<sup>54</sup> Zob. P.A. Bertocci, *Borden Parker Bowne and His Personalistic Theistic Idealism*, [w:] P. Deats, C. Robb (red.), *The Boston Personalist Tradition in Philosophy, Social Ethics, and Theology*, Macon, Georgia 1986, s. 207; A. Jastrzębski, *Pierwszy personalista...*, s. 173.

<sup>55</sup> Zob. Cz.S. Bartnik, *Personalizm*, Lublin 1995, s. 131.

<sup>56</sup> Zob. *Tamże*, s. 130-131.

Ralph Tyler Flewelling uważał, że osoba to byt sam z siebie, którego wyjaśnienia należy poszukiwać w dziejach historycznych. Osoba to podmiot istniejący sam dla siebie, jednak w historii znajdujemy tezę, że wspólnotowy charakter człowieka, jego życie we wspólnocie, wskazuje na jego pewną ekstrawersję, wyjście poza własną bytowość. Ważnym czynnikiem kształtującym człowieka jest kultura, która jest czymś, co wyposaża jego wnętrze na drodze szerzenia uniwersalnych ideałów, których nośnikiem jest nic innego jak właśnie tradycja, wspomniana kultura<sup>55</sup>.

George Holmes Howison, tworząc własne założenia filozoficzne o personalistycznej orientacji, skupiał się na tzw. idealizmie pluralistycznym typu berkeleyowskiego, który ideowo był związany zarówno z socjologizmem jak i indywidualizmem, tworząc ich formę pośrednią. Według Howison'a, wielość istniejących w społeczeństwie odrębnych 'ja', to konieczny i istotny warunek, aby dana jednostka, dany podmiot, uświadomił sobie charakter własnego 'ja', własną autonomię i podmiotowość. Zdaniem Howison'a, żadne odrębne 'ja' nie może zostać do końca zniszczone, każde 'ja' to swoisty wyraz Absolutu, Boga. Według tego filozofa, poszczególne osobowości podmiotów, osób, tworzą strukturę całej społeczności, której nadrzędnym celem istnienia i działania jest afirmacja dobra moralnego, wyznaczonego przez samego Boga<sup>56</sup>.

Pisząc o personalizmie amerykańskim szkoły kalifornijskiej, uprawianym przez

osobę Flewelling'a należy zaznaczyć, że jego przedstawiciele głosili tezę o związku, występującym pomiędzy osobą, jednostką a społeczeństwem. Personalisci amerykańscy szkoły kalifornijskiej, dostrzegali istotną korelację, zachodzącą pomiędzy rozwojem osoby a postępem społecznym. Na drodze integracji społecznej, osoba rozwija swój potencjał poprzez poświęcenia samej siebie wobec Boga i całego społeczeństwa, co jest istotnym źródłem jej uspołecznienia, socjalizacji, a także samorealizacji i rozwoju<sup>57</sup>.

Personalizm skupiony wokół szkoły kalifornijskiej głosił tezę personalizmu demokratycznego i uniwersalnego. Według jego założeń, osoba to najwyższa wartość, konstytuująca demokrację w społeczeństwie, a same społeczeństwo, poprzez demokratyczny ustroj, w sposób pozytywny koreluje z holistycznym rozwojem jednostki, osoby. Ważnym komponentem demokracji jest wolność, która połączona z uniwersalnymi wartościami, głoszonymi przez religię chrześcijańską, przyczynia się do osiągnięcia pełnej samorealizacji osoby. Personalisci skupieni wokół środowisk naukowych Uniwersytetu Kalifornijskiego, głosili prym dobra wspólnego przed interesem jednostki, a za podstawowy element, który scala i harmonizuje relacje społeczne, uważali religię chrześcijańską, głoszącą wartości najwyższe i uniwersalne, będąc wyznacznikiem postępowania, a także godność i wolność osoby oraz ważność moralnej doskonałości całego społeczeństwa<sup>58</sup>.

Ralph Tyler Flewelling (podobnie jak G.H. Howison) głosił zatem tzw. personalizm społeczny<sup>59</sup>. Według Flewelling'a, w rozwoju osoby i społeczeństwa ważne jest osobowe doświadczenie, a cała rzeczywistość

znajduje swoją jedność i harmonię w osobie (głosząc zasadę samoidentyfikującej się jedności samoświadomości) a także w Osobie Boskiej. Według personalizmu tego nurtu, byt to to, co charakteryzuje się konkretnością i aktualnością, a racjonalnym źródłem siły i wszelkiej aktywności jest Umysł Kosmiczny, scalający i regulujący cały świat, całą rzeczywistość. Świat społeczny według Flewellinga, opiera się na nieustannych interakcjach, zachodzących pomiędzy osobą a Bogiem, kosmosem i drugą osobą a same pojedyncze działanie człowieka opiera się na obiektywnym dobru, którego źródła poszukujemy w Osobie Boga. Życiem społecznym kierują prawa: duchowe, moralne, społeczne, ekonomiczne i kulturowe, które stanowią źródło harmonii społecznej, regulując całokształt interakcji pomiędzy ludźmi, mającymi świadomość swojej indywidualnej misji, ważnej z punktu widzenia rozwoju całego społeczeństwa. Ważnym elementem personalizmu Flewelling'a było przekonanie o ważności ustroju demokratycznego dla optymalnego rozwoju społeczeństwa, a sam personalizm był traktowany jako fundament, tworzący światową wspólnotę. Personalizm amerykański szkoły kalifornijskiej opierał się więc na trzech filarach, do których zaliczyć należy: uznanie pełnej godności osoby ludzkiej, przekonanie o rozumnej wolności życia osoby ludzkiej z jednoczesnym poszanowaniem dobra wspólnego (uważanego za priorytetowego), a także przekonanie o konieczności rozwijania uniwersalnej filozofii osoby i społeczeństwa<sup>60</sup>.

Flewelling, był propagatorem personalizmu kulturowego, a w ideologii personalistycznej dostrzegał istotnego narzędzia, służącego do pojednania pomiędzy naroda-

<sup>57</sup> Zob. *Tamże*, s. 131.

<sup>58</sup> Zob. *Tamże*, s. 132.

<sup>59</sup> Zob. *Tamże*, s. 130.

<sup>60</sup> Zob. Cz.S. Bartnik, *Szkice do systemu personalizmu*, Lublin 2006, s. 97-98.

mi, szukanie źródła harmonii w globalnym społeczeństwie<sup>61</sup>.

### 5. ANALIZA PORÓWNAWCZA PERSONALIZMU AMERYKAŃSKIEGO

Dokonując analizy porównawczej dwóch szkół personalizmu amerykańskiego, a mianowicie szkoły bostońskiej i kalifornijskiej, należy uwzględnić, że obydwie szkoły dostrzegały nadrzędną wartość osoby człowieka jako podmiotu, którego charakteryzuje duży poziom godności i wolności: podmiotu mającego osobowy charakter: człowieka, którego nadrzędnym atrybutem jest afirmacja jego osoby. Zarówno szkoła bostońska jak i kalifornijska dostrzegały również fakt, iż źródłem rzeczywistości jest Absolut, który jest wyznacznikiem wartości uniwersalnych, oczywistą genezą ludzkiego istnienia. Szkoła bostońska personalizmu amerykańskiego, której założycielem i głównym przedstawicielem był Borden Parker Bowne, głosiła tzw. personalizm indywidualny, nadający wysoką rangę indywidualnej, autonomicznej jednostce: osobie ludzkiej, konstytuowanej przez Osobę Niestworzoną: Absolut. Opierała się ona na teizmie i idealizmie.

Szkoła kalifornijska, reprezentowana przez George'a Holmes'a Howison'a i Ralph'a Tyler'a Flewelling'a, głosiła tzw. personalizm społeczny, głoszący prym społeczeństwa: wizji społecznej w opozycji do indywidualizmu, a także personalizm kulturowy, demokratyczny i uniwersalny.

Tak więc, naznaczony indywidualizmem personalizm szkoły bostońskiej i ukierunkowany ideowo na socjologizm personalizm szkoły kalifornijskiej, chociaż posiadały istotne różnice w swojej fundamentalnej ideologii filozoficznej, posiadały również elementy wspólne, dostrzegając niekwestio-

nowaną wartość osoby ludzkiej, stworzonej przez Osobę Najwyższą, której egzystencja oparta na samorealizacji, na drodze poznania samej siebie, otaczającej rzeczywistości i Boga; w życiu w społeczeństwie, jest podstawowym jej celem, stanowiącym wartość życia, jego idealną wizję. Wizja ta jest istotnym wyznacznikiem dla pedagogiki jako nauki o wychowaniu człowieka, będąc jej fundamentalnym wyznacznikiem o charakterze precyzowania wartości, celów i treści wychowania, a także metod wychowawczych, dydaktycznych i opiekuńczych. Nie istnieje zatem wychowanie bez konkretnej wizji człowieka; wizji, której źródłem poszukujemy w filozofii (przykładem jest personalizm amerykański, ważny z punktu widzenia tworzenia podstaw filozoficznych).

Pisząc o konkretnych założeniach filozoficznych (w sposób dokładny przedstawionych w poprzedniej części artykułu), mających istotne znaczenie dla założeń o charakterze pedagogicznym, należy dokonać ogólnej charakterystyki ważnych treści filozoficznych, mających znaczenie dla tworzenia treści pedagogicznych stworzonych w oparciu o personalizm amerykański.

Cele wychowawcze oparte na personalizmie amerykańskim, reprezentowanym przez osobę Borden'a Parker'a Bowne'a, uwzględniają całokształt osobowości człowieka. Są one swoistym połączeniem idealizmu i pragmatyzmu (istotne jest zarówno to, co duchowe, jak i praktyczne, materialne, związane z życiem człowieka, działalnością człowieka w aspekcie pracy zawodowej, życia rodzinnego itp.). Pedagogia i pedagogika oparta na personalizmie amerykańskim szkoły bostońskiej B.P. Bowne'a, powinna jednoznacznie negować i sprzeciwiać się naturalistycznemu, materialistycznemu i redukcjonistycznemu pojmowaniu osoby

<sup>61</sup> Zob. L.H. DeWolf, *Personalism in the History of Western Philosophy*, "The Philosophical Forum" 12 (1954), s. 49; A. Jastrzębski, *Pierwszy personalista...*, s. 164.

człowieka, który jest najwyższą wartością stworzoną przez Boga. Cele i zasady pedagogiczne, opracowane w pedagogice czerpiącej źródłowo z filozofii personalizmu amerykańskiego szkoły bostońskiej, powinny więc uwzględniać zasady personalizmu indywidualnego. Ważnym wyznacznikiem tworzenia teorii i praktyki pedagogicznej w oparciu o personalizm bostoński Borden'a Parker'a Bowne'a jest założenie, że człowiek to byt posiadający wysoki stopień wolności i odpowiedzialności, którego rzeczywistym i jedynym wyjaśnieniem jest akt kreacji ze strony Absolutu. Pedagogika personalistyczna, czerpiąca źródłowo z założeń filozoficznych personalizmu amerykańskiego szkoły bostońskiej, powinna uwzględniać zasadę, iż człowiek przechodzi permanentny, całościowy i ciągły proces progresywnego rozwoju na drodze realizacji relacji interpersonalnych z drugą osobą, poprzez tworzenie i realizowanie wspólnotowego życia społecznego, ale także, przede wszystkim poprzez wewnętrzne życie osobowe. Poszczególne jednostki ludzkie są również bytami wolnymi, tworzącymi zakres własnych działań, kreującymi własną, autonomiczną tożsamość; na drodze samowychowania, samourzeczywistnienia, poprzez czerpanie z wzorców zachowań wszystkiego tego, co dla rozwoju osobowości najlepsze, uwzględniając jej wszystkie sfery (holistyczne postrzeganie osobowości człowieka). Ważna jest również samoświadomość własnej osobowej egzystencji. Istotnym wskazaniem filozoficznym, dokonanym na gruncie filozofii personalistycznej personalizmu amerykańskiego szkoły bostońskiej, ważnym pod względem tworzenia teorii i praktyki pedagogicznej, jest również stwierdzenie, że Osoba Boga jest źródłem wszelkiej harmonii świata, otaczającej rzeczywistości, źródłem genezy czło-

wieka, który dokonuje interpretacji rzeczywistości poprzez empirię, przy permanentnej współpracy z Absolutem. Bardzo ważne dla tworzenia celów, zasad i metod dydaktyczno-wychowawczych i opiekuńczych pedagogiki o orientacji personalistycznej opartej na personalizmie amerykańskim szkoły bostońskiej są przedstawione przez postać Borden'a Parker'a Bowne'a atrybuty osoby, którymi są: świadomość własnego ja (wychowanie ku autorefleksji, samoświadomości, dostrzeżenia własnego wnętrza, własnej podmiotowości, własnego osobowego wymiaru życia, bytowania, egzystencji), inteligencja (kształtowanie u wychowanka/ucznia/podopiecznego postawy zmierzającej do poznania samego siebie, drugiego człowieka i otaczającej rzeczywistości, co przyczynia się do wytyczenia przez konkretnego człowieka, własnej, indywidualnej i akceptowanej drogi życiowej, budowania głębokiego życia osobowego, progresywnego rozwoju jego osobowości), wolność (wychowanie ku realizacji własnych pragnień, zmierzających do pełnego, osobowego samourzeczywistnienia – wolność do, autonomiczności, suwerenności decyzji, w pełnej zgodzie z uniwersalnymi wartościami), twórczość (wychowanie zgodne z nadrzędnym celem: realizacji w życiu wartości moralnych, dążenie do moralnej doskonałości, holistycznego rozwoju osobowości, poszukiwania dobra i jego pełnej akceptacji). Istotnym czynnikiem o charakterze wychowawczym jest również religia, która jest źródłem porządku społecznego, gwarantem życia wiecznego, wewnętrznego spełnienia osoby. Borden Parker Bowne przedstawia cztery cechy osoby: indywidualność, samoświadomość, wolne działanie, godność osoby. Mamy więc w pedagogice personalistycznej w oparciu o szkołę bostońską wychowanie do indywidualno-

ści, samoświadomości, wolnego działania i własnej godności (godność jako podstawowa cecha osoby człowieka, element konstytuujący podmiotowy charakter człowieka), szanując indywidualność, samoświadomość, wolność i godność również drugiej osoby, na drodze realizacji konkretnych relacji interpersonalnych z innymi osobami, konkretnych postaw wobec siebie i drugiego człowieka. Innym, istotnym założeniem ważnym dla pedagogiki (analizowanym na gruncie filozofii personalistycznej personalizmu amerykańskiego szkoły bostońskiej), jest również wskazanie na prymat osoby nad społeczeństwem, przy czym, jednostka powinna być otwarta na dobro innych osób. Borden Parker Bowne, wskazywał również na ważność przestrzegania praw człowieka dla dobra osoby człowieka, co również ma istotne znaczenie dla pedagogiki jako nauki i pedagogii jako działalności praktycznej<sup>62</sup>.

Kolejna szkoła personalizmu amerykańskiego: szkoła kalifornijska, również tworzyła pewne teoretyczne założenia filozoficzne, istotne pod względem tworzenia treści o charakterze pedagogicznym i społecznym. Cele, zasady i metody pedagogiczne, opracowywane na gruncie personalizmu amerykańskiego szkoły kalifornijskiej, powinny uwzględniać zasadę, że pewna ekstrawersja człowieka, wyjście poza własną bytowość, własną egzystencję, wskazuje na wspólnotowe życie człowieka, o czym wielokrotnie wspominali przedstawiciele personalizmu szkoły kalifornijskiej. Dla roz-

woju człowieka, ważną rolę odgrywa całość kształtu cywilizacji człowieka, kultura, która poprzez szerzenie wartości uniwersalnych, wyposaża jego wnętrze w bogactwo przeżyć. Personalizm amerykański szkoły kalifornijskiej był (jak gdyby) pośrednią formą, konstytuowaną pomiędzy socjologizmem a indywidualizmem. Pedagogika powinna uwzględniać zasadę, że wielość oddzielnych ja w społeczeństwie: wielość osób, sprawia, że jednostka uświadamia sobie charakter własnego ja, poznaje własną autonomię i podmiotowość. Widoczny jest więc istotny związek pomiędzy osobą (jednostką) a społeczeństwem. Cele pedagogiki czerpiącej z personalizmu amerykańskiego szkoły kalifornijskiej powinny uwzględniać zasadę, że nadrzędnym celem istnienia człowieka jest realizacja dobra moralnego. Personalizm szkoły kalifornijskiej głosił, że rozwój osoby w pozytywny sposób koreluje z postępem społecznym, co również ma istotne znaczenie dla tworzenia teorii pedagogicznej, dla samej filozofii wychowania. Zdaniem personalistów szkoły kalifornijskiej, osoba, poprzez konkretny przejaw interakcji społecznych, rozwija swój wewnętrzny potencjał, co dokonuje się poprzez poświęcenie wobec Boga i społeczeństwa i jest prawdziwym źródłem uspołecznienia, socjalizacji i przez to samorealizacji jednostki. Osoba w końcu konstytuuje demokrację w społeczeństwie, a sam ustrój demokratyczny pozytywnie koreluje z rozwojem osoby, przyczyniając się do holistycznego rozwoju wszystkich

<sup>62</sup> Zob. Cz.S. Bartnik, *Personalizm*, Lublin 1995, s. 126-130; Cz.S. Bartnik, *Szkice do systemu personalizmu*, Lublin 2006, s. 95-96; P.A. Bertocci, *Borden Parker Bowne and His Personalistic Theistic Idealism*, [w:] P. Deats, C. Robb (red.), *The Boston Personalist Tradition in Philosophy, Social Ethics, and Theology*, Macon, Georgia 1986; B.P. Bowne, *Personalizm*, Przeł. B. Gacka, J. Klos, Lublin 1994; K.M. Bowne, *An Intimate Portrait of Bowne*, "The Personalist" 2 (1921); T.O. Buford, *Klasyczny Personalizm Amerykański*, [w:] "Personalizm" 3 (2002); P.Jr. Deats, *Introduction to Boston Personalism*, [w:] P. Deats, C. Robb (red.), *The Boston Personalist Tradition in Philosophy, Social Ethics, and Theology*, Macon, Georgia 1986; L.H. DeWolf, *Personalism in the History of Western Philosophy*, "The Philosophical Forum" 12 (1954); A. Jastrzębski, *Pierwszy personalista amerykański Personalizm Borden'a Parker'a Bowne'a*, Lublin 2008.

sfer osobowości człowieka (działalność pedagogiczna powinna kształtować w wychowanku postawę prospołeczną, predysponując go do realizacji i wdrażania w swoim życiu wartości społecznych, demokratycznych, głoszących równość w społeczeństwie, posiadanie konkretnych praw przez każdą jednostkę). Ważnym komponentem demokracji w społeczeństwie jest przede wszystkim wolność poszczególnych jednostek przy realizacji wartości uniwersalnych, co jednoznacznie wskazuje na zapewnienie progresywnego rozwoju osobie i powinno być realizowane na gruncie praktyki pedagogicznej. Samorealizacja osoby jest możliwa tylko poprzez szerzenie religii chrześcijańskiej, jako źródła wartości i sensu życia. To również ważne wskazanie dla wszystkich pedagogów, których głównym celem działalności zawodowej jest optymalizacja procesu wychowawczego swoich wychowanków. Podstawową różnicą personalizmów amerykańskich (szkoły bostońskiej i kalifornijskiej), analizowanych na gruncie tego artykułu jest fakt, że personalizm szkoły kalifornijskiej za prym uważał dobro społeczne, wspólne, którego realizacja jest ważna z punktu widzenia rozwoju osoby, personalizm szkoły bostońskiej głosił natomiast wartości indywidualne (dostrzegając jednak wartość i istotną rangę społeczeństwa). Pedagogika czerpiąca z personalizmu amerykańskiego szkoły kalifornijskiej powinna zatem kształtować wśród wychowanków postawę szacunku wobec dobra wspólnego, kształtując postawę patriotyzmu, postawy prospołeczne, a także altruistyczne. Pisząc dalej o założeniach filozoficznych mających ważny związek z treściami pedagogicznymi opracowywanymi przy współpracy z personalistycznymi założeniami filozoficznymi

(personalizm kalifornijski), należy wskazać na religię chrześcijańską, która jest istotnym elementem, scalającym relacje interpersonalne w społeczeństwie, będąc wyznacznikiem postępowania, źródłem godności osoby, jej wolności, moralności. Zdaniem personalistów amerykańskich szkoły kalifornijskiej, cała rzeczywistość znajduje wewnętrzną harmonię w Absolucie, a cały świat społeczny to swoista interakcja pomiędzy Bogiem a człowiekiem i samymi ludźmi, tylko Bóg daje człowiekowi dobro, które jest źródłem jego działania. Życie społeczne jest kierowane prawami duchowymi, moralnymi, społecznymi, ekonomicznymi i kulturowymi. Pedagogika powinna być więc źródłem wychowania człowieka do przestrzegania tych praw dla dobra społeczeństwa a przez to samej konkretnej, jednostkowej osoby, przy jednoznacznym założeniu, że każdy człowiek odpowiada za rozwój społeczeństwa poprzez wypełnianie ról społecznych (wychowanie do pełnienia ról społecznych, socjalizacja, nauczanie zawodu itp.). W pedagogice należy uznać pełną godność osoby ludzkiej, jej rozumną wolność, poszanowanie dobra wspólnego. Tylko personalizm jest więc źródłem rozwoju osoby i społeczeństwa, wyznacznikiem tworzenia teorii i praktyki pedagogicznej<sup>63</sup>.

Reasumując należy zaznaczyć, że dwie szkoły personalizmu amerykańskiego: szkoła bostońska i kalifornijska, chociaż miały swoje różnice: personalizm bostoński, zorientowany na personalizm indywidualny, personalizm kalifornijski, zorientowany na personalizm społeczny: w gruncie rzeczy są istotnym wyznacznikiem celów, zasad i metod pedagogicznych, wskazując na ideały pedagogiczne. Dla obydwu szkół, ważny jest rozwój osoby o holistycznym charakte-

<sup>63</sup> Zob. Cz.S. Bartnik, *Personalizm*, Lublin 1995, s. 130-132; Cz.S. Bartnik, *Szkice do systemu personalizmu*, Lublin 2006, s. 97-99; L.H. DeWolf, *Personalism in the History of Western Philosophy*, [w:] „The Philosophical Forum” 12 (1954).

rze, afirmacja życia, szukanie prawdy, źródła wszystkiego w Bogu, życie oparte na wartościach, ku samourzeczywistnieniu: uznanie wolności i godności osoby. Szkoła bostońska podkreślała indywidualny charakter osoby człowieka, szkoła kalifornijska podkreślała jej społeczny charakter. Jednak zarówno jedna jak i druga nie wyrzekała się całkowicie teorii drugiej (dlatego obydwie były odmianami tego samego „pięknego” personalizmu). Dlatego zarówno personalizm bostoński jak i kalifornijski są istotnym źródłem treści z zakresu filozofii, filozofii wychowania, dla tworzenia treści pedagogicznych, w celu doskonalszego wychowania człowieka, kształtowania jego osoby.

#### ZAKOŃCZENIE

W kolejnych latach podjęto się próby połączenia dwóch szkół personalizmu amerykańskiego: szkoły bostońskiej i szkoły kalifornijskiej. Chociaż pomiędzy tymi dwiema formami można poszukiwać wspólnego mianownika, którym jest przydzielenie wysokiej godności osobie człowieka konstytuowanej przez Absolut, podmiotowe traktowanie osoby człowieka, afirmacja osoby człowieka, należy zaznaczyć, że personalizm szkoły bostońskiej charakteryzował się orientacją indywidualistyczną, a personalizm szkoły kalifornijskiej: społeczną. Obydwa typy personalizmów, miały istotne znaczenie z punktu widzenia dalszych losów uprawiania filozofii w Ameryce, a także miały duży związek z tworzeniem teorii i praktyki pedagogicznej.

#### STRESZCZENIE

Tematem niniejszego artykułu była: Analiza porównawcza dwóch szkół personalizmu amerykańskiego – bostońskiej i kalifornijskiej – z punktu widzenia istotnych dla

rozwoju pedagogiki podstawowych założeń filozoficznych. Artykuł przedstawia analizę porównawczą dwóch szkół personalizmu amerykańskiego, a mianowicie szkoły bostońskiej i szkoły kalifornijskiej. W pierwszej części tekstu, autor przedstawia informacje, dotyczące problematyki personalizmu amerykańskiego i jego podstaw. W kolejnej części artykułu, znajdują się zagadnienia, poświęcone podstawowym pojęciom, związanym z szkołą bostońską personalizmu amerykańskiego. Szkoła bostońska, została założona przez jej głównego przedstawiciela: Borden’a Parker’a Bowne’a. Personalizm amerykański szkoły bostońskiej, reprezentuje tezę personalizmu indywidualnego, głosząc indywidualny charakter jednostki, osoby ludzkiej. Zdaniem jego przedstawicieli, osobę ludzką, będącą jednocześnie osobą stworzoną, charakteryzują następujące elementy: osoba ludzka, wolna i odpowiedzialna, to najwyższa wartość stworzona przez Osobę Niestworzoną, której personalna koncepcja wyjaśnia źródło istnienia człowieka, osoba stworzona podlega ustawicznemu rozwojowi, poprzez permanentne szukanie własnego dopełnienia, życia w określonej wspólnocie, rzeczywistości niezależnej od świadomości skończonej, rzeczywistości, która jest zbiorem idei Intelaktu Kosmicznego. Borden Parker Bowne mówi o realności osoby, naturze rzeczy, atrybutach osoby, do których zaliczamy: samoświadomość, inteligencję, wolność i twórczość, rozróżnia również osobę stworzoną i Niestworzoną. W personalizmie Borden’a Parker’a Bowne’a, osoba człowieka jest szeroko podkreślana, jako podmiot, który posiada własną jaźń (rozumiana w sposób holistyczny), samoświadomość, władzę poznawczą oraz samokontrolę, wysoki poziom indywidualności, wolności i godności. Źródła teistycz-

nej filozofii personalistycznej Borden'a Parker'a Bowne'a, poszukuje się przede wszystkim w idealizmie, neokantyzmie.

W kolejnej części artykułu, znajdują się zagadnienia, poświęcone podstawowym pojęciom, związanym ze szkołą kalifornijską personalizmu amerykańskiego. Szkoła kalifornijska była reprezentowana przez osoby: George'a Holmes'a Howison'a i Ralph'a Tyler'a Flewelling'a. George Holmes Howison był skupiony wokół idealizmu pluralistycznego (będącego formą pośrednią pomiędzy socjologizmem a indywidualizmem). Flewelling głosił tezę związku jednostki ze społeczeństwem, podkreślając istotną wartość społecznych interakcji z punktu widzenia rozwoju jednostki i społeczeństwa. Szkoła kalifornijska głosiła tezę personalizmu demokratycznego i uniwersalnego, personalizmu społecznego i kulturowego, głosząc, że sam personalizm jest źródłem harmonii i ładu społecznego, którego źródła należy poszukiwać również w samym Absolucie.

Ostatnia część artykułu, stanowi analizę porównawczą dwóch szkół personalizmu amerykańskiego z uwzględnieniem założeń pedagogicznych.

Z czasem, szkoła bostońska i kalifornijska personalizmu amerykańskiego, zostały połączone, a ich główne tezy i założenia, chociaż posiadają określone różnice, w gruncie rzeczy opierają się na podobnych, uniwersalnych wartościach. Idee personalizmu amerykańskiego stały się ważnym źródłem dla tworzenia teorii i praktyki pedagogicznej z punktu widzenia tworzenia ich aksjologicznych i teleologicznych podstaw i fundamentów, dostrzegając niekwestionowaną wartość i godność osoby człowieka, nadając jej prawo do samorealizacji, rozwoju, urzeczywistnienia w Bogu, w zgodzie z samym sobą i otaczającym społeczeństwem.

## SUMMARY

*Two schools of the American personalism – the Boston school and the Californian school*

The subject of the present article was: The comparative analysis of two schools of the American personalism – the Boston school and the Californian school – from the point of view of the basic philosophical assumptions crucial for the development of pedagogy. The article presents the comparative analysis of two schools of the American personalism, namely: the Boston school and the Californian school. In the first part of the text, the author presents the information connected with the problematics of the American personalism and its basis. In the next part of the article there are questions devoted to basic notions connected with the Boston school of the American personalism. The Boston school was founded by its main representative: Borden Parker Bowne. The American personalism of the Boston school represents the thesis of individual personalism proclaiming the individual character of a person. In the opinion of its representatives, a person, who is simultaneously a created person, is characterised by the following elements: a person: free and responsible, is the highest value created by The Uncreated Person, whose personal idea explains the source of a human existence, a created person is characterised by the constant development, which takes place by the permanent searching for their own supplement, a life in a defined community, the reality independent from the complete consciousness, the reality which is the collection of ideas of The Space Intellect. Borden Parker Bowne says about the reality of a person, the nature of a thing, the attributes of a person, which consists of: self-consciousness, intelligence, freedom and creation, he distinguishes even a created



person and The Uncreated Person. In the Borden Parker Bowne's personalism a human person is stressed as the subject who has their own ego (understood in a holistic way), selfconsciousness, cognitive power and self-control, a high degree of individuality, freedom and self-respect. The sources of the Borden Parker Bowne's teistic personalistic philosophy is searched first of all in idealism, neokantism.

In the next part of the article there are questions devoted to the basic ideas connected with the Californian school of the American personalism. The Californian school was represented by: George Holmes Howison and Ralph Tyler Flewelling. George Holmes Howison was concentrated on the pluralistic personalism (being the middle form between sociologism and individualism). Flewelling proclaimed the thesis of the connection between an individual and the society, stressing the crucial value of social interactions from the point of view of the development of an individual and the society. The Californian school proclaimed the thesis of the democratic and universal personalism, the social and cultural personalism, proclaiming that the personalism itself was the source of the harmony and the social order, whose sources should have been searched too in the Absolute.

The last part of the article is devoted to the comparative analysis of two schools of the American personalism with taking into account the pedagogical assumptions. As the time passed, the Boston school and the Californian school of the American personalism became connected and their main theses and assumptions, although they have some differences, as a matter of fact, are based on similar, universal values. The ideas of the American personalism became the important source for creating the peda-

gogical theory and practice from the point of view of creating their axiologic and theological basic, perceiving unquestionable value and self-respect of the human person, giving him/her the right to self-realisation, the development, fulfilling in God, in agreement with themselves and the society.

## BIBLIOGRAFIA

Bartnik Cz.S., *Personalizm*, Lublin 1995, Oficyna Wydawnicza „Czas”.

Bartnik Cz.S., *Szkice do systemu personalizmu*, Lublin 2006, Wydawnictwo KUL.

Bertocci P.A., *Borden Parker Bowne and His Personalistic Theistic Idealism*, [w:] P. Deats, C. Robb (red.), *The Boston Personalist Tradition in Philosophy, Social Ethics, and Theology*, Macon, Georgia 1986, Mercer University Press.

Bowne B.P., *Personalizm*, Przeł. B. Gacka, J. Kłos, Lublin 1994.

Bowne K.M., *An Intimate Portrait of Bowne*, [w:] "The Personalist" 2 (1921).

Brightman E.S., *Personalism and the Influence of Bowne*, [w:] "The Personalist" 8, 1927, 15-16.

Buford T.O., *Klasyczny Personalizm Amerykański*, [w:] „Personalizm” 3 (2002).

Deats P.Jr., *Introduction to Boston Personalism*, [w:] P. Deats, C. Robb (red.), *The Boston Personalist Tradition in Philosophy, Social Ethics, and Theology*, Macon, Georgia 1986, Mercer University Press.

DeWolf L.H., *Personalism in the History of Western Philosophy*, [w:] "The Philosophical Forum" 12 (1954).

Jastrzębski A., *Pierwszy personalista amerykański Personalizm Borden'a Parker'a Bowne'a*, Lublin 2008, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Krąpiec M.A., *Ja człowiek. Zarys antropologii filozoficznej*, Lublin 1986.